

Önazonosság és praxis Heideggernél¹

Heideggernél a praxis kérdése már csak azért sem magától értetődő, mert ebben az esetben is jószerével lemond a hagyományos fogalmiságról: a *Lét és idő*-ben például egyáltalán nem szerepel a „Handlung” kifejezés, a „Handeln” is csak ritkán, hasonlóan a praxishoz (Praxis). Ez utóbbi fogalmak elsősorban akkor merülnek föl, amikor Heidegger a teoretikus beállítódástól meg szeretné különböztetni a mindennapi cselekvésmódokat.² Amint írja is: „a ’cselekvés’ (Handeln) terminust szándékosan kerüljük. Mert azt végre ideje volna ismét olyan tágan értelmezni, hogy az aktivitás az ellenállás passzivitását is átfogja. Másrészt ez a terminus közel áll ahhoz az ittlét-ontológiai félreértéshez, mintha az eltökéltség a gyakorlati képesség egy különös viszonyulása volna, szemben a teoretikussal.” (SZ: 300., magyarul: 348.) Vagyis Heidegger olyan cselekvésfogalommal szeretne dolgozni, amely mind az aktivitás és a passzivitás, mind pedig a teoretikus és a praktikus ellentétét megelőzi, illetve átfogja. Az alternatív kifejezéseket az emberi ittlét gondstruktúrájára tekintettel választja a filozófus, a „Besorgen” (gondoskodás) és a „Fürsorge” (gondozás) fogalmai hivatottak az emberi ittlét cselekvési módjainak, pontosabban benne-létének sokféleségét megragadni. A gondoskodás „sokfélesége a következő felsorolással mutatható meg: dolgunk van valamivel, előállítunk valamit, elintézzünk és ellátunk, felhasználunk valamit, feladunk és veszendőbe hagyunk valamit, vállalkozunk, érvényesítünk, felderítünk, kérdezősködünk, szemügyre veszünk, megbeszélünk, meghatározunk [...]” (SZ: 56. sk., magyarul: 76.) Ezt egészíti ki a gondozás fogalma, amennyiben a másik ember kifejezetten megjelenik a cselekvés hatósugarában: „az egymásért-, egymás-ellen-, egymás-nélkül-lét, az egymás mellett elmenés, az egymással-semmit-sem-kezdés, a gondozás lehetséges módjai.” (SZ: 121., magyarul: 148.)

E terminológiai választások már jelzik, hogy Heidegger szakítani akar a filozófiai hagyomány által felkínált dichotómiákkal, felosztásokkal: nem akar különálló etikai diszciplínát kidolgozni, és a teoretikus – praktikus szembeállítást is csak fenntartásokkal fogadja el. Ugyanakkor a választott terminológiáját nem vitte következetesen végig, a hagyományos kifejezések és az általa választottak az írásaiban váltogatják egymást. Számunkra természetesen nem a terminológiai

¹ A tanulmány megírását az OTKA 100922 számú projektje támogatta.

² „’Teória’ és ’praxis’ egy olyan létező létlehetőségei, amelynek a létét gondként kell meghatározunk.” (SZ: 193., magyarul: 227., vö. még SZ: 357. sk., magyarul: 412. sk.)

kérdések az elsődlegesek, hanem megpróbálunk egy olyan rekonstrukciót adni, amely az átfogó értelemben vett praxis különböző módjait megpróbálja elrendezni és a kapcsolataikat értelmezni.

A rekonstrukció fő kérdése az lesz, hogy a praxis alanya, melyet Heidegger a „Selbst” (önmaga, önazonosság) fogalmával ragad meg, milyen szerepet játszik magának a praxisnak a filozófiai értelmezésében. Hipotézisem szerint – kissé kiélezetten fogalmazva – a „Selbst”, megnyilvánításaként érthetjük meg a különböző emberi praxisokat a heideggeri filozófiában. A praxis négy típusát fogom szemügyre venni a következőkben: 1. a hétköznapi eszközhasználatot, 2. a társadalmi nyilvánosság által meghatározott cselekvést, 3. az egzisztenciális értelmű és jelentőségű cselekvést, 4. az államalapító tettet. A fő állításom az lesz, hogy az önazonosság, a Selbst különböző konstitúciós rétegei vesznek részt a különböző cselekvésekben, a Selbst aszerint képes cselekvésként megnyilvánulni, ahogy az önmegértésben önmaga számára adódik. Már az elején hozzá szeretném még fűzni, hogy Heidegger a „Selbst” fogalmát meglehetősen formálisan fogja föl, nyitva hagyva a konkrét megvalósulás lehetőségeit.

Az elemzés során a fenomenológia alapelvéből szeretnék kiindulni, mely korrelációt feltételez a tárgyra való irányulás és a tárgy között. Heidegger fenomenológiájában e korreláció feltétele az emberi ittlét szerkezetébe van kódolva, amennyiben az ember megértő módon nyitott a világra. E nyitottság részint a megértés révén valósul meg, melyet Heidegger lenni-tudásként (Seinkönnen) is értelmez: „Ontikus beszédben a 'valamit megérteni' kifejezést időnként abban a jelentésben használjuk, hogy 'bánni tudunk a dologgal', 'felnőttünk hozzá', 'képesek vagyunk valamire'. Ami a megértésben a tudott, az nem valami, hanem lét mint egzisztálás. A megértésben rejlik egzisztenciálisan az ittlét létmódja mint lennitudás.” (SZ: 143., magyarul: 172.) Heidegger szavaiból egyértelműen kitűnik, hogy az általa kidolgozott megértés-fogalom értelme szerint mindenfajta cselekvés lehetőség-feltételül szolgál. Ahhoz, hogy egzisztálni tudjunk, bármilyen létmódot meg tudjunk valósítani, szükség van megértésre.

E megértés valójában többirányú, egyfelől önmagunk, másfelől a környező világ megértéséről van szó. Heidegger terminológiájával kifejezve a megértés egyfelől a kedvéért valóság, másfelől a jelentésesség feltárását jelenti. A „kedvéért valóság” (Worum-willen) fogalma arra utal, hogy a környezeti világot alkotó utalás-összefüggésnek van egy végső pontja, aminek a kedvéért az egész összefüggés egyáltalán van, például egy ház részei, ajtó, kilincs, szoba, stb. egymásra utalnak, azonban az egésznek azért van értelme, mert az emberi létezés kedvéért létesítették őket. A környezeti világ megértés csakis úgy valósulhat meg, ha azt is értjük, hogy minek a kedvéért létezik egy adott eszköz-összefüggés. „A kedvéért-valóság megértésében a rajta alapuló jelentésesség is feltárul. [...] Az, hogy a kedvéért-valóság és a jelentésesség az ittlétben feltárult, azt jelenti, hogy az ittlét az a létező, melynek számára világban-való-létként magára megy ki a játék.” (SZ: 143., magyarul: 172.)

A megértés tehát úgy képes az egzisztálás, azaz a tág értelemben vett praxis lehetőség-feltételévé válni, hogy összekapcsolja a világ és önmagunk megértését, pontosabban a világot alkotó jelentés-összefüggést kedvünkért-valóságában értjük meg. A jelentésség és a kedvünkért-valóság korrelációját Heidegger elsősorban az eszközhasználat példáján mutatja be, ugyanakkor az önmegértés és a világmegértés korrelatív kapcsolata sokkal tágabb értelmű. Heidegger ezt az összefüggést különösen világosan mutatja be 1927 nyári szemeszterén tartott előadásaiban, ahol bevezeti a megértés egzisztenciális fogalmát: „*A megértés eredendő egzisztenciális fogalma* a következőkből áll: a legsajátabb lenni-tudásként lenni, azt magunkra venni, és önmagát a lehetőségben megtartani, önmagát önmaga faktikus szabadságában megérteni, azaz nem más, mint *az önmegértés a legsajátabb lenni-tudás létében.*” (GA 24: 391., magyarul: 342.) Ehhez később azt teszi még hozzá, hogy „az önmegértésben a világban-való-létet is megértjük, amivel a másokkal való együttlét és a világonbelüli létezővel való bánásmód meghatározott lehetőségei is előre megmutatkoznak. Az önmegértésben mint világban-való-lenni-tudásban egyformán eredendően egy *világot* is megértünk.” (GA 24: 394., magyarul: 344.)

Önmagunk megértését nem szabad úgy elgondolnunk mint egy változatlan külső tárgy megértése esetében. Az önmegértés az önmaga létmódjához tartozik, az önmaga (Selbst) önmagához való viszonyként, vagyis önmegértésként van. Az önmegértés ennyiben konstitúció is, az önmaga konstitúciója. „Egzisztens megértésnek is szoktuk nevezni, amennyiben az egzisztencia a saját történetében álló ittlét történéseként időiesül. Ennek a megértésében és ez által lesz az ittlét az, ami [...]” (GA 24: 393., magyarul: 343.) A megértés révén létrejövő korrelatív viszony egyik pólusát egy világ, a másikat pedig a részben a megértés által konstituálódott önmaga jelenti. A tág értelemben vett praxisra vonatkoztatva a cselekvés alanya a világértéssel párhuzamosan konstituálódik Heidegger szerint.

A megértés mellett a döntés és az eltökéltség tölt be kulcsszerepet az önmaga konstitúciójában. Heidegger két típusú döntést különböztet meg a *Lét és időben* anélkül, hogy e megkülönböztetésre felhívna a figyelmet. Egyfelől választás választásáról beszél, olyan döntésről, amely egy habitus, az eltökéltség (Entschlossenheit) kialakulását eredményezi: „az ittlét csak a választás választása által teszi lehetővé autentikus lenni-tudását.” (SZ: 268., magyarul: 311.) E döntés következtében „az akárki-önmaga (Man-selbst) [...] *autentikus* önmagalétté (zum *eigentlichen* Selbstsein) módosul.” (SZ: 268., magyarul: 311.) Másfelől beszél döntésről, amely már a kialakult habitus, az eltökéltség talaján megy végbe, annak mintegy a konkretizálódása, megerősítése. „*A döntés először éppen a mindenkori faktikus lehetőség feltáró előrevetése és meghatározása.* Az eltökéltséghez szükségképpen *hozzátartozik a meghatározatlanság* [...]. Az eltö-

kélttség (Entschlossenheit) csak mint döntés (Entschluß) bizonyos önmagában.” (SZ: 298., magyarul: 346.)³

A választás választása által létrejövő és a döntésekben konkretizálódó eltökéltség nem független a megértéstől, épp ellenkezőleg, valójában az önmegértés az eltökéltség révén bontakozik ki. Az eltökéltség megnyitja az embert önmaga számára, az eltökéltség révén tudunk magunkhoz mint a cselekvéseink alanyához közel kerülni. Ezért mondja Heidegger, hogy „az eltökéltség az ittlét kinyitottságának kitüntetett módja.” (SZ: 297., magyarul: 344.) Úgy is érthetjük ezt, hogy az eltökéltségünk éppen arra vonatkozik, hogy nyitottságban tartjuk magunkat önmagunkkal szemben, nem engedünk az öncsalás kísértésének. E szinten is érvényesül a korrelációs összefüggés az ön- és világmegértés között. „Ez az *autentikus* eltökéltség azonban egyformán eredendően módosítja azután a ’világ’ felfedettséjét és a mások együttes ittlétének kinyitottságát.” (SZ: 297., magyarul: 345.) Az önmaga és a világ korrelatív kinyitásának következtében van olyan egyáltalán, mint szituáció. „A szituáció nem más, mint a mindenkor az eltökéltségben kinyitott itt, amelyként az egzisztáló létező itt van. [...] Csak amikor az önmaga eltökéli magát az itt-re, arra, ahogyan neki egzisztálva lennie kell, csak akkor nyílik ki számára a körülmények mindenkori faktikus rendeltetésjellege.” (SZ: 299. sk., magyarul: 347. sk.)

Az eddigiek alapján – mind a hétköznapi, eszközhasználó tevékenykedés, mind pedig a morális súlyú cselekvés vonatkozásában – elmondható, hogy Heidegger szoros korrelációt tételez fel a „Selbst” (önmaga, önazonosság) és azon mozgástér, szituáció között, mely a lehetséges praxis terepeként szolgál. A Selbst létmódját nem dologi létként kell felfognunk, hanem az önmegértés, önmagunkhoz való viszonyulás által konstituált létezési módként. Ennek következtében nagyon sokféle módja lehet és van annak, ahogy a „Selbst” egzisztál, s e sok mód, fokozat egyben a környezeti világ megvilágítottságának, megértettségének a mikéntjével van korrelációban. A cselekvés alanya tehát olyan megértési folyamatban konkretizálódik, mely egyben az illető alany szituációját is létrehozza. A megvalósuló praxis szempontjából emiatt meghatározó jelentőségű, hogy miként egzisztál az önmaga (Selbst), hiszen az a mód, ahogy értjük, illetve félreértjük magunkat, s ebben az értesben, illetve félreértésben már benne van az is, hogy mennyire eltökélten akarjuk az igazsághoz tartani magunkat, egyben a cselekvési szituációt is megvilágítja.

Heidegger egy helyütt azt írja, hogy „a megértés [...] a cselekvés (Handeln) tulajdonképpen értelme.” (GA 24: 393., magyarul: 343.) Azt gondolom, hogy e kijelentés pontosan kifejezi a heideggeri cselekvés-felfogás lényegét. Eszerint

³ Heidegger Arisztotelészt értelmezve írja egy helyen: „Az agathón az, aminek a kedvéért az ittlét van, amivé válhat, amiben önmagához eljut, amiért döntést hoz. Az agathón nem más, mint az ittlét önmagára vonatkozó döntése, mint aminek a kedvéért az ittlét az, ami. Ebben a döntésben az ittlét a saját szabadsága mellett dönt.” (GA 28: 361.) Heidegger és Arisztotelész praxis fogalmának belső összefüggéseivel kapcsolatban lásd Volpi (1991) írását.

tehát a praxist mindig valamely alany praxisaként foghatjuk fel. A praxis alanya azonban a legkevésbé sem magától értetődő természetű. Fenomenológiai értelemben keveset mondok, ha azt állítom, hogy én vagyok, illetve Te vagy ennek, illetve annak a cselekedetnek az alanya. Az alanyiság, vagyis heideggeri nyelven a „Selbst” folyamatosan változik, képződik értelmezéseink és döntéseink függvényében. Ha egy műhelyben szerelünk, az önmegértés sajátos módján képződik a „Selbst”-ünk, ha baráti társaságban politizálunk, akkor is, csak más módon. Míg az első esetben a Selbst úgy szerepel, mint aminek a kedvéért az utalás-összefüggés felépül, a másik esetben a politikai értelmezettségek konstituálják azt az akárkit, das Man-t, aki megszólal bennünk, amikor a politikáról fecseünk. A morálisan releváns praxis esetében is eminens kérdés, hogy ki a cselekvés alanya. Az autentikus önmaga a választás választása révén jön létre, amely valójában annak a habitusnak a választását jelenti, amely vállalja a szembenézést azzal, amik valójában vagyunk. Az eltökéltség az önmagunkra való kinyitottság egyik módja, az önmegértés radikalizálása, más szóval annak az önmagának a konstitúciója, amely a konkrét cselekedetek alanya.

Miben áll a cselekvés a heideggeri modell szerint? Hogyan tipizálhatjuk, értelmezhetjük a különféle emberi praxisokat? Az eltökéltség és a konkrét döntések viszonyának vonatkozásában láttuk, hogy a döntés révén válik az eltökéltség bizonyossá önmagában, más szóval a döntéseink konkretizálják, megerősítik, kifejtik önmagunkat. A praxis tehát nem más, mint önmagunk kibontakoztatása abban a mozgástérben, amely önmegértésünkkel párhuzamosan szituációként kinyílik előttünk. A döntő pont, hogy az önmagunk, önazonosságunk az önmegértés által konstituálódik, vagyis a cselekedeteink mibenléte elsősorban azon múlik, hogy éppen ki az, aki bennünk, általunk cselekszik. A választás választása mint feladat előtérbe állítása pedig azt jelenti, hogy szembesüljünk ezzel az összefüggéssel, vegyük magunkra az önmegértés, önmagunkkal való törődés terhét.

Az eddigiekben három cselekvéstípust érintettünk, az elsőt nevezzük pragmatikusnak, itt az eszközhasználat a domináns, az önmaga annyiban jelenik meg e cselekvésben, amennyiben az ő kedvéért van az a jelentés-összefüggés, melyben a cselekvést végrehajtjuk. A második típus a nyilvános, önelvesztő cselekvés, amennyiben a nyilvános közösség által konstituált alanyiság cselekszik mintegy helyettem, a „Man-selbst”, az akárki-önmaga. A cselekvés jellegének megítélése szempontjából itt is döntő a kérdés: ki cselekszik. A harmadik típust egzisztenciális cselekvésnek nevezhetjük, ebben az esetben az eltökéltség révén valódi önmegértéshez juthatunk, vagyis arra támaszkodunk, hogy az emberi ittlét eredetileg kinyitottságként egzisztál, az öncsaló rétegződéseket szívós munkával lebonthatjuk, és a szembenézés révén konstituálódhat számunkra valódi önmagunk és tisztázódhat az is, hogy milyen szituációba kerültünk.

A *Lét és idő*ben azonban egy további értelmezési irány is megjelenik, mely majd '33-ban kap főszerepet Heidegger politikai aktivitásában és annak filozófi-

ai önértelmezésében. A 74. paragrafusban Heidegger a kollektív azonosság szintjét vezeti be az örökség, közösség, sorsközösség (Geschick), nép, generáció fogalmainak segítségével. A filozófus feltételezése szerint, ha egy nép valamely generációjának tagjai eltökélten önmagukat választják és magukra veszik az illető nép örökségét, akkor közös történelmi szituációba és sorsközösségbe kerülnek. Itt most nem tudok kitérni e felfogás paradox nehézségeire,⁴ hanem arra szeretném a figyelmet irányítani, hogy a sorsközösség tagjainak kollektív „Selbst”-je a kollektív cselekvés lehetőségét is implikálja.

A *Lét és idő*ben semmiféle utalást sem találunk arra, hogy miben állhatna a kollektív Selbst-el korrelatív kollektív cselekvés, ha azonban a '33-34-es írásokat tekintjük, akkor világosan kirajzolódik ez az összefüggés. Heidegger, mint jól ismert, egyetempolitikusként, a freiburgi egyetem rektoraként lépett fel a náci hatalomátvétel mellett '33-ban.⁵ A német egyetem megújítását ugyanakkor olyan feladatnak tekintette, amelyet az egész német nép jövője szempontjából kulcsfontosságúnak tartott. Már a rektori beszéde is sokatmondó e tekintetben: „Selbstbehauptung der deutschen Universität” (A német egyetem önigenlése). A címben szereplő „Selbst” közvetlenül a német egyetemre vonatkozik, ám a teljes írásból, illetve a filozófus további megnyilatkozásaiból egyértelmű, hogy itt a német nép mint kollektívum a címzett. A rektori beszédben olvashatjuk: „A német egyetem önigenlése nem más, mint a német egyetem lényegére irányuló eredeti, együttes akarat. [...] ez az akarat pedig nem más, mint a német népnek [...] a történeti-szellemi elhivatottságára irányuló akarat.” (GA 16: 108., magyarul: 62.) „Mi azonban azt akarjuk, hogy népünk betöltse történeti elhivatottságát. Mi akarjuk önmagunkat.” (GA 16: 117., magyarul: 74.) Egy '34-es egyetemi előadásában pedig a következőket írja: „a kérdésre 'kik vagyunk mi magunk?' egész észrevétlen választ is kaptunk: a nép létében állunk, önmaga-létünk nem más, mint a nép (unser Selbstsein ist das Volk).” (GA 38: 57.)

Miben állhat akkor az a praxis, amely az önmagára találó nép „Selbst”-jével hozható korrelációba? Úgy vélem, hogy a heideggeri szövegek egyértelmű választ kínálnak e kérdésre. E praxis nem más, mint az államalkotás és az államon keresztül megvalósuló önnevelés. Heidegger 33/34-ben tartott szemináriumán, mely egy politikaelmélet első megfogalmazásának is tekinthető, a következőket írja: „A nép az a létező, amely létében az államot megvalósítja, tud az államról, törődik vele, és akarja azt.” (HJ 4: 76.) A nép történelmi tette, hogy államot alapít, és azt fenntartja. Heidegger a görög poliszt tekinti olyan történelmi előképnek, mely vonatkozásában magának a politikusnak az értelmét is meg tudja határozni. „Polisz az ittlét-tartomány tulajdonképpen közepe. Ez a közép a templom és a piac, ahol a politai összegyűlése végbemegy. Polisz tulajdonkép-

⁴ Vö. Schwendtner 2008: 213. skk.

⁵ Heidegger és a nemzetiszocializmus kapcsolatához lásd: Martin 1989, Thomä 1990: 541-607., Rockmore 1992, Fehér 1990, Vajda 1993: 87. o., 165-182., HJ 4, HJ 5

pen egy nép történeti ittlétének meghatározó közepe [...]. Az ittlét lényegileg önigenlés (Selbstbehauptung). Fal, ház, tartomány, istenek. Innen kell a politikum lényegét megragadnunk.” (GA 86: 608.)

A népnek mint kollektívumnak a létmódja az állam, annyiban van, amennyiben állammal rendelkezik. Ha eljut önmagához, akkor képes cselekedni annak érdekében, hogy ez az állam létrejőjön, megújuljon, sőt újra legyen alapítva. Az egyetem jelentősége ebben az összefüggésben, hogy önismerethez, mintegy önmagához juttatja a népet. „A népet átható, új politikai mozgalom alapvonása nem más, mint a nép néppé történő nevelése és átnevelése az állam által.” – jelentette ki Heidegger „A német egyetem” című, Freiburgban, 1934 augusztusában tartott előadásában (GA 16: 302., 304.)

Végezetül néhány rövid következtetést szeretnék levonni:

1. Az emberi cselekvés struktúrájának elemzésekor Heidegger a hangsúlyt nagyon erősen az önazonosság mozzanatára teszi. Leegyszerűsítetten fogalmazva az alapállítása az, hogy amilyen módon vagyunk önmagunkkal, amilyen mélységű és szintű az önazonosságunk, olyan módon értjük meg a környezetünket, a morális természetű szituációinkat, és oly módon cselekszünk is. A praxis lényegét nem abban keresi, ami létrejön a praxis során, hanem magában a cselekvésben, amennyiben az önmagunk megnyilvánítása. „A praktikumot (das Praktische) nem a mű (das Werk), nem a cselekvés sikere (der Erfolg der Handlung) jelenti, hanem maga a cselekvés.” (GA 27: 175.)
2. Akármilyen meglepőnek is tűnik, Heidegger bizonyos tekintetben a felvilágosodás örökségének a továbbvivője. Amikor ugyanis azt állítja, hogy az eltökéltség az emberi nyitottság egyik módja, és az eltökéltség az autentikus cselekvés feltétele, akkor valójában azt állítja, hogy az önátvilágítás lehető legradikálisabb végrehajtása vezet a praxis megfelelő feltételeinek a kialakításához. Kant jól ismert sorai a „Válasz a kérdésre: mi a felvilágosodás?” című írásából így hangzanak: „*A felvilágosodás az ember kilábalása maga okozta kiskorúságból. [...] Magunk okozta ez a kiskorúság (Selbstverschuldet ist diese Unmündigkeit), ha oka nem értelmünk foggyatékoságában, hanem az abbeli elhatározás (Entschliebung) és bátorság hiányában van, hogy mások vezetése nélkül éljünk vele. Sapere aude! merj a magad értelmére támaszkodni (Habe Mut, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen!)*” – ez tehát a felvilágosodás jelmondata.” (Kant 1961: 203., magyarul: 77.) Heidegger eltökéltség fogalma pedig azt mondja, merj nyitott lenni önmagad irányába, merd megérteni önmagadat, ez a feltétele annak, hogy autentikus módon cselekedj.
3. Heidegger gondolkodói pályájának legsúlyosabb kérdéseket felvető szakasza az volt, amikor a nácik mellett politikai szerepet vállalt '33-34-ben.

Heidegger azon gondolkodói döntése, amely kollektivizálta az önazonosság fogalmát, bevezetve a sorsközösség és az autentikus közösség fogalmait, utat nyitott a későbbi politikai aktivizálódás irányába. A kollektív önazonosság és alanyiség elgondolása tette lehetővé, hogy Heidegger '33-ban a népet egységes létezőként fogja föl, melynek küldetése van, amely dönteni és cselekedni képes, s amelynek a léte nem más, mint az állam. Részben ebből az irányból érthetjük meg Heidegger egyetemi reformterveit is, hiszen épp ennek a kollektív önazonosságnak az elmélyítését célozta meg az az öneszmélés (Selbstbesinnung) által véghezvitt önigenlés (Selbstbehauptung), mely a rektori beszéd fő mondanivalója volt.

4. Rekonstrukciónk szerint Heidegger „Selbst” fogalma kulcsszerepet játszik a filozófus cselekvéssel kapcsolatos elgondolásaiban. A cselekvés nem más, mint az önazonosságunk megnyilvánítása. A „Selbst” fogalma ugyanakkor tudatosan formális jellegű marad Heideggernél. Hogy ki cselekszik, azt az önmagunkhoz való viszonyunk, az önmegértésünk konkrét végrehajtása konstituálja. *Mindenkinek a saját önmegértése*. A filozófia csak ráutalhat bennünket a feladatra, de nem végezheti el helyettünk.

Irodalomjegyzék

Martin Heidegger írásai

- | | |
|-------|--|
| GA 16 | <i>Reden und andere Zeugnisse eines Lebensweges. 1910-1976</i> , hrsg. von H. Heidegger, Klostermann, Frankfurt am Main, 2000 |
| GA 24 | <i>Die Grundprobleme der Phänomenologie</i> , hrsg. von F.-W. von Herrmann, Klostermann, Frankfurt am Main, 1975, magyarul: <i>A fenomenológia alapproblémái</i> , Osiris/Gond-Cura Alapítvány, Budapest, 2001, (ford. Demkó Sándor) |
| GA 27 | <i>Einleitung in die Philosophie</i> , hrsg. von O. Saame und I. Saame-Speidel, Klostermann, Frankfurt am Main, 1996 |
| GA 28 | <i>Der deutsche Idealismus (Fichte, Schelling, Hegel) und die philosophische Problemlage der Gegenwart</i> , hrsg. von C. Strube, Klostermann, Frankfurt am Main, 1997 |
| GA 38 | <i>Logik als die Frage nach dem Wesen der Sprache</i> , hrsg. von G. Seubold, Klostermann, Frankfurt am Main, 1998 |
| GA 86 | <i>Seminare. Hegel – Schelling</i> , hrsg. von P. Trawny, Klostermann, Frankfurt am Main, 2011 |
| SZ | <i>Sein und Zeit</i> , Niemeyer, Tübingen, 1993, magyarul: <i>Lét és idő</i> , Osiris, Budapest, 2001, (ford. Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István) |

- HJ 4 Denker, Alfred und Zaborowski, Holger (Hrsg.) *Heidegger und der Nationalsozialismus. Dokumente. Heidegger Jahrbuch 4*, Alber, Freiburg/München, 2009

További irodalom

- Denker, Alfred, Zaborowski, Holger (Hrsg.) *Heidegger und der Nationalsozialismus. Interpretationen. Heidegger Jahrbuch 5*, Alber, Freiburg/München, 2009, (rövk.: HJ 5)
- Fehér M. István „Fakten und Apriori in der neueren Beschäftigung mit Heideggers politischem Engagement”, in: *Zur philosophischen Aktualität Heideggers I.*, hrsg. von D. Papenfuss / O. Pöggeler, Klostermann, Frankfurt am Main, 1990, 380–408.
- Kant, Immanuel *Kleine philosophische Schriften*, Reclam, Leipzig, 1961, magyarul: *A vallás a puszta ész határain belül és más írások*, Gondolat, Budapest, 1980
- Martin, Bernd (Hrsg.) *Martin Heidegger und das 'Dritte Reich': ein Kompendium*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1989
- Rockmore, Tom *On Heidegger's Nazism and Philosophy*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 1992
- Schwendtner Tibor *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*, L'Harmattan, Budapest, 2008
- Thomä, Dieter *Die Zeit und die Zeit danach*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1990
- Vajda Mihály *A posztmodern Heidegger*, T-Twins, Lukács Archívum, Századvég, Budapest, 1993
- Volpi, Franco „Ittlét mint praxis. Arisztotelész gyakorlati filozófiájának heideggeri elsajátítása és radikalizálása”, in: *Magyar Filozófiai Szemle* 1991/4-5. 567–611.

